

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ЦІННІСНИХ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

Статтю присвячено проблемі зв'язку ціннісних та інституційних взаємин у процесі демократизації українського суспільства. На основі мікросоціологічних теорій та емпіричних досліджень Р. Інглхарта і Ш. Шварца автор стверджує, що демократичні цінності є причиною для стимулювання розвитку та ефективності демократичних інститутів і доходить висновку, що для ефективної роботи демократичних інститутів в Україні закон має стати цінністю.

Ключові слова: цінність, демократизація, закон.

Демократія та демократизація в сучасному політологічному і політичному дискурсі в Україні розглядаються значним чином як імплементація західноєвропейських, за своєю суттю ліберально-демократичних, інститутів, а саме: ліберального поділу влади, ринкової економіки, інститутів свободи слова, всезагальних таємних і прозорих виборів, інституту омбудсмена тощо. Оскільки інституціоналізація починається з імплементації європейського права, то в незалежній Україні прийнято демократичні Конституцію і закони, які встановлюють і регулюють діяльність демократичних інститутів влади. Але чи стала після прийняття демократичних правових норм і законів Україна демократичнішою? Постає питання: чому демократичні Конституція і закони України не працюють? Не тільки пересічні громадяни, а й можновладці порушують ці демократичні норми. Можливі різні версії відповіді на це запитання і різні причини недієвості цих норм, які повністю не розкриються в одній статті. Тому метою цієї розвідки автор поставив виявити ціннісний вимір демократії і демократизації та пошук причин неефективності демократичних правових норм у ціннісній сфері українського суспільства. Можна було б пристати на позицію юридичного позитивізму і вбачати причину недієвості принципу «rule of law» в Україні в тому, що самі закони є недосконалими: тому їх треба покращувати, пристосовувати один до одного і до європейського права. Така логіка призводить до висновку, що треба прийняти закон про обов'язковість виконання Конституції та інших законів. Але неможливо в принципі повністю формалізувати в правових нормах поведінку людей, навіть у демократичних країнах не всі правила дій та комунікацій відбиваються в правових нормах і регламентуються, а існують

у формі цінностей. У пропонованій статті автор, залучаючи філософські та макросоціологічні підходи до визначення цінностей, обґрунтовує думку, що саме розрив між політично-правовими демократичними інститутами та цінностями українського суспільства є однією з важливих причин неефективності демократичних норм і інститутів в Україні.

Що демократія існувала й існує в якості цінностей, доводить інституалізація ліберально-демократичних ідей в історії еволюції західноєвропейських (за ціннісними, а не географічними ознаками) країн. Від демократичних цінностей до їхньої інституалізації – ось яким був шлях західноєвропейської демократії. Творці Французької республіки або батьки-засновники американської демократії і Конституції усвідомлювали свою діяльність саме як боротьбу за реалізацію ідеалів (цінностей) фундаментальних прав і свобод людини, рівності всіх перед законом, «свободи, рівності, братерства». Як цінності можуть виступати також інститути іншої держави, які слугують взірцями для становлення демократичних інститутів у певних державах та країнах. Так, не тільки ідеї Дж. Локка, а й британські політичні інститути стали для творців американської держави та конституції як взірці. Якщо англійські інститути, як пише дослідник Дж. Поул, «дійсно забезпечували для мислителів Просвітництва як натхнення, так і приклад», то «мислителі Просвітництва допомагали довести, що старий порядок не є неминучим та повага до свободи індивіда є сумісною із політичним порядком» (переклад тут і далі мій. – Н. А.) [7, с. 195]. Тобто теоретичні ідеї та інститути як цінності мають важливий вимір – ідеальність.

Це не означає, що вони не можуть бути реалізовані в суспільних рухах та інститутах. Але

шлях і механізм цієї реалізації полягає в перетворенні ідеальних цінностей у смислотвірчу орієнтацію людей. Тобто іншим виміром цінностей є їх існування у формі таких глибинних орієнтацій людей, які дослідники цінностей відрізняють не тільки від інтересів, правових норм, а навіть від переконань.

Ізраїльський дослідник Ш. Шварц, солідаризуючись із психологом М. Рокічем, вважає, що сьгодні цінності стають центральною темою дискусій та досліджень у науках, що займаються людською поведінкою, відповідно, важливим предметом дослідження соціально-гуманітарних наук [8, с. 1]. Цього не можна стверджувати щодо української політичної науки. Проблема цінностей, їх природи та еволюції залишається прерогативою філософії і культурології, а також соціології, але політичні науковці оминають ці проблеми і не використовують сучасні філософські, культурологічні та соціологічні розробки цінностей, залишаючись на рівні інституційного (іноді з префіксом «нео»), системно-структурного підходів або підходу раціонального вибору. Українська політична наука залишається позитивістською, оскільки визнає суб'єктивний характер цінностей, які не можуть бути предметом об'єктивного наукового аналізу. А герменевтика, феноменологія, дискурс-аналіз залишаються для українських політологів суто філософськими підходами до політики, що є «не політологічними». Тому аксіологічний підхід до політичних феноменів є досить маргінальним в українській політичній думці. Хоча проблематика політичних цінностей як складової політичної культури вже в 60-ті роки минулого століття увійшла в предметне поле політичної науки завдяки зусиллям Г. Алмонда та С. Верби. Але політичні цінності, тобто ставлення до політичних режимів, інститутів і процесів, є тільки складовою суспільних цінностей і залежною від останніх. Філософські, культурологічні та макросоціологічні підходи дають змогу подивитися на цінності як на базові основи культури, які визначають і політичні цінності та сприяють еволюції суспільства.

Саме характер суспільних цінностей може або сприяти, або гальмувати становлення демократичних політичних інститутів.

Починаючи з Ф. Ніцше, який увів поняття цінностей у культурний обіг західноєвропейської думки, проблематика цінностей та підходів до їх дослідження продовжує тематизуватися та актуалізуватися у філософії неокантіанців (в основному представників баденської

школи В. Віндельбанда і Г. Ріккєрта), М. Гайдеггера, герменевтиці від В. Дільтея до Г. Гадамера і П. Рікєра. Сучасні школи дискурс-аналізу теж розробляють підходи до розкриття ідеологічних смислів сучасної політики. Ніцше, завдяки якому метафізика стає мисленням уцінностях (М. Гайдеггер) розглядає останні насамперед як цілі і смисли, тобто «до чого» прагнути та «заради чого» варто жити [4, с. 79–80]. Баденська школа неокантіанства вже розкриває цінності як предмет дослідження філософії культури, яка і постає сукупністю цінностей певного суспільства, представлених уявленнями про значимість релігійних, наукових моральних принципів, історичних та соціальних подій і процесів тощо. За Г. Ріккєртом, «цінності не відносяться ні до об'єкта, ні до суб'єкта. Вони становлять самостійне царство, що лежить по той бік суб'єкта і об'єкта» [3, с. 23]. Цінності відрізняються від дійсності та є підґрунтям оцінок та смислів. Г. Ріккєрт особливо наполягає на відмінності цінностей від оцінок: наявність значущості якогось наукового відкриття не залежить від його оцінки. Оцінка є завжди суб'єктивною, а цінності – інтерсуб'єктивні. Проблема значущості християнських цінностей для існування суспільства зовсім не збігається з суб'єктивним оцінюванням цих релігійних цінностей. Але наявність царства дійсності та царства цінностей не означає для неокантіанців, що вони не пов'язані між собою. Саме в акті оцінювання цінності можуть виступати підґрунтям для оцінки та перетворюватися на факт психологічного буття, особливо впливати на осмисленість людського життя. Тому є серединний світ – світ смислів, який є поєднанням цих двох царств, певним медіумом між ними, через який можна вийти на дослідження цінностей. Смисли переживання людиною подій та процесів, свого призначення завжди відбуваються під впливом («під кутом зору») цінностей суспільства, а тому тлумачення смислів (світоглядів людей, які відповідають на питання про сенс життя) стає шляхом до виявлення цінностей. Історія постає для Г. Ріккєрта теж цілісним завдяки сенсу життям, осмисленість якого твориться в культурі, а тому вивчення історичних подій і процесів неможливе без «віднесення до цінностей» того чи іншого суспільства або історичної доби [3, с. 22–29].

У другій половині минулого століття ця проблематика стає не тільки предметом роздумів філософів, але й активно розвивається в соціології, психології, антропології завдяки працям

Д. Бела, У. Бека, Е. Гіденса, Р. Інглхарта, К. Клукольна, М. Рокіча, Г. Хофштеде, Ш. Шварца. У цій статті ми будемо спиратися на дослідження цінностей Р. Інглхарта і Ш. Шварца, які ґрунтовні теоретичні визначення цінностей підкріплюють та емпірично підтверджують соціологічними дослідженнями цінностей у рамках соціологічних проєктів «World Values Survey» та «European Social Survey». Сучасні дослідники цінностей намагаються операціоналізувати філософські концепти цінностей для розробки соціологічних методів їх дослідження.

Солідаризуючись з М. Рокічем та К. Клукольном, Ш. Шварц розглядає цінності не як притаманні людям та іншим феноменам «об'єктивні» якості, а радше як критерії вибору і виправдання людьми своїх дій, а також оцінки ними людей (у тому числі й себе) і речей. Цінності – це 1) поняття або вірування (concepts or beliefs), 2) вони стосуються бажаних цілей поведінки та станів, 3) керують вибором або оцінкою поведінки та подій, 4) впорядковані за відносною значимістю. Цінності, за Ш. Шварцом, «відрізняються від переконань (attitudes) своєю загальністю та абстрактністю, а також своїм ієрархічним упорядкуванням за значимістю» [7, с. 4]. Обґрунтувавши мотиваційну типологію універсальних цінностей, Ш. Шварц із колегами розробили методи їх вимірювання для компаративного аналізу цінностей різних європейських культур.

Згідно із Ш. Шварцом, цінності виходять за межі конкретних ситуацій (які можуть вирішуватися й оцінюватися індивідом під впливом інтересів і переконань), бо визначають головні цілі і сенс життя людей, тому вони найяскравіше проявляються в кризові моменти життя індивіда або соціуму. Саме Ш. Шварц наголошує на трансцендентності цінностей: цінності як бажані стани, об'єкти і цілі поведінки виходять за межі конкретних ситуацій і застосовуються як нормативні стандарти для суджень та для вибору серед альтернативних способів поведінки. Тут ми бачимо намагання операціоналізувати певну ідеальність цінностей: трансцендентність філософського розуміння цінностей перетворилася на їхню «трансценденцію, тобто вихід за межі конкретної ситуації».

Цінності, отже, потрібно відрізняти від інтересів та цілей, пов'язаних з реалізацією інтересів. Інтерес постає як усвідомлена потреба в економічному (власність, гроші, інші матеріальні ресурси), політичному (владна посада) та символічному (науковий ступінь,

вчене звання, титул, популярність, репутація) формах капіталу. А цінності, насамперед, визначають смислові, тобто духовні орієнтири життя індивідів і соціальних груп, націй, держав тощо. Коли капітан гине із своїм судном, опозиціонер оголошує політичне голодування або людина віддає своє життя за свободу, то ці вчинки здійснюються всупереч матеріальним потребам та інтересам цих людей, але відповідають їх уявленням про честь, совість, смисл життя. Але це не означає, що в певних історичних умовах саме капітал у всіх його формах стає найважливішою цінністю, що характерно для «суспільства споживання».

Треба відрізняти цінності від правових норм та інститутів. Правові норми є обов'язковими для виконання і їх обов'язковість тримається на примусі державних інститутів (міліції, судової влади, виправних установ тощо). Невиконання або порушення правових норм викликають державні санкції. Цінності ж у демократичному суспільстві можуть вільно обиратися індивідами як свої життєві устремління, кредо і переконання й не потребують примусу з боку держави.

І. Кант обґрунтовує необхідність перетворення права на мораль (категоричний імператив), унаслідок чого людина вчиняє не за примусом, а за внутрішнім обов'язком. У термінах аксіологічного підходу це означає, що право може набувати форми моральних цінностей. Попри існування інших цінностей (естетичних у формі прекрасного, релігійних як віри в бога, наукових у формі істини), моральні цінності відіграють суттєву роль у суспільному житті. Бо мораль завжди передбачає врахування індивідом інтересів і цінностей іншої людини і всього суспільства.

Відмінність цінностей та правових норм означає, що право, рівність усіх перед законом не може бути або стати цінністю, тобто перетворитися на смисл життя (боротьби). Радше навпаки, саме в якості цінностей фундаментальні права і свободи людини та рівність усіх перед законом постали підґрунтям для боротьби за їх інституалізацію в історії становлення ліберально-демократичних суспільств.

Як можна охарактеризувати співвідношення ціннісних та інституційних змін? Тут ми будемо спиратися на роботи І. Інглхарта та К. Вельцеля, щоб зрозуміти кореляцію інституційних та ціннісних демократичних змін. Автор концепції «мовчазної революції» як переходу від матеріальних до постматеріальних цінностей, теорії модернізації та постмодернізації Р. Інглхарт

разом з К. Венцелем у книзі «Модернізація, культурні зміни і демократія» розробляє концепцію людського розвитку [7]. Виходячи з визначення людського розвитку як зростання можливості вибору, автори обґрунтовують думку про провідну роль цінностей самовираження у становленні демократичних інститутів. Демократизація постає в роботі як інституалізація емансипативних цінностей, що формує, насамперед, правові норми для реалізації цінностей самовираження та гарантує право вільного вибору переконань, стилю життя, гендеру, ідентичності тощо. Причиною ж становлення цінностей самовираження вважається економічний розвиток від модернізації, що забезпечує матеріальний добробут, до постмодернізації, яка є становленням «економіки знань» та надає доступ до культури самовираження, вільний вибір професії, свободу пересування та вибору ідентичності. Модернізація в економічному сенсі означає індустріалізацію, в соціально-політичному – секуляризацію влади і становлення бюрократично-централізованої держави, що необхідна для мобілізації людей на модернізацію економіки. Саме модернізація забезпечує перемогу цінностей добробуту над цінностями виживання. Постмодернізація ж полягає у виробництві послуг, інформації та знань, а не виробництві речей, а тому продукує економічну захищеність, соціальну незалежність від контролю суспільних інститутів, самостійність, самореалізацію тощо. Звичайно, між економічними та ціннісними змінами існує певна діяхронія в часі («лаг»): цінності змінюються не автоматично після економічних змін, а через покоління. Але останні двісті років європейської історії демонструють саме таку логіку переходу від модерного до постмодерного суспільства, і, відповідно, від цінностей виживання до цінностей добробуту і далі до цінностей самовираження.

Гіпотеза авторів полягала в тому, що «поширення цінностей самовираження штовхає людей на вимоги таких інститутів, які дозволяють діяти у відповідності з їх вільним вибором» [6, с. 223]. Цю гіпотезу підтверджено дослідженнями цінностей майже 80 % населення Землі. Вони впевнені, що наявність демократичних правових норм та інституцій мало що змінює в суспільстві, в якому демократія і рівність усіх перед законом не стали цінностями. «Правові зміни часто неефективні за відсутності змін цінностей», «малоймовірна думка, що цінності змінюються в основному внаслідок змін у царині прав», – пишуть прибічники

цього підходу [1, с. 15]. У статті «Істинне зіткнення цивілізацій» Р. Інглхарт, виходячи з думки, що «культура має вирішальний вплив на те, як суспільство еволюціонує» [5, с. 69], доводить, що без толерантності до сексуальної свободи і гендерної рівності демократичні інститути, попри їхню позитивну оцінку навіть в ісламських країнах, не можуть ефективно працювати.

Якщо інститути постають формальними правилами поведінки людей у суспільстві, то цінності в культурі репрезентують значимість цих інститутів у свідомості людей. Якщо демократичні інститути можна встановити прийняттям демократичних норм і переорганізацією державних установ, то цінності замінюються набагато повільніше. Але цінності впливають набагато більше на права, ніж права на цінності. Особливо це характерно для сучасного ліберально-демократичного суспільства, в якому люди звільняються від контролю традицій, державних інститутів і в якому панують цінності самовираження. Саме в такому суспільстві права повинні стати цінностями, тобто повага до прав та їх визнання стають необхідними для функціонування такого суспільства. Дієвість демократичних інститутів залежить від масового поширення демократичних цінностей. Цінності є глибинними смислотетивними орієнтаціями індивіда або груп людей, вони визначають цілі життя та переконання, вони можуть мобілізувати соціально-політичні рухи та втілюватися в інститути. Але, перш ніж почнеться боротьба за права і свободи людини, останні повинні стати цінностями. Зміна цінностей передуює зміні інститутів. Наприклад, такі цінності, як фундаментальні права і свободи людини, втілено в конституціях європейських країн, а також у системи поділу законодавчої, судової та виконавчої влади, в такі демократичні інститути, як свобода слова, організацій, вільних, таємних та прозорих виборів тощо, в результаті боротьби проти дискримінації. Але цій боротьбі передувала зміна цінностей, що обумовлювалася економічними перетвореннями (модернізацією та постмодернізацією). Тобто інституалізація демократичних цінностей передбачає боротьбу за права і свободи людини, а не просто запозичення європейських норм права на базі старих цінностей. Україна під тиском міжнародних організацій (насамперед Європейського Союзу) встановила і ще може встановити демократичні правові норми та інститути, але без опосередкування ціннісними змінами вони не набувають значущості для всього суспільства. Як пишуть дослідники кореляції ціннісних та ін-

ституційних демократичних змін, «є багато свідочств тому, що безправні продовжують терпіти дискримінацію ще довго після того, як встановиться їх рівність перед законом», і роблять висновок, що «права часто неефективні за відсутності змін цінностей» [1, с. 15]. Цінності змінюються в суспільстві завдяки процесам, що часто перебувають поза політичною компетенцією національної держави, а саме: індустріалізації, глобалізації, впливу міжнародних організацій – і передаються як вимоги до влади через суспільно-політичні рухи і вибори.

У ліберально-демократичному суспільстві немає потреби в інституалізації всіх цінностей. Так, існують естетичні, моральні, релігійні цінності, які в ліберально-демократичному суспільстві поважаються як результат вільного вибору людини, хоча І. Кант і мріяв про етичну спільноту, в якій права та інститути перетворюються на внутрішній обов'язок, тобто на моральну цінність. Але вищезазначені автори перевертають кантівське співвідношення права і моралі на користь того, що права і свободи людини, рівність усіх перед законом, щоб втілитися в норми права, повинні стати цінностями, бо «цінності є рушійною силою, а права слідує за ними» [6, с. 56].

Дослідження цінностей українців демонструють низький рівень саме цінностей самовираження. Коцепція Р. Інглхарта про опосередкованість ціннісних змін модернізацією та постмодернізацією дає змогу пояснити слабку підтримку постматеріальних цінностей в українському суспільстві саме відсутністю модернізації, що в умовах падіння виробництва й економічної кризи відкидає країну від прихильності до цінностей добробуту (тим більше, цінностей самовираження) до цінностей виживання. Більш розгорнуту характеристику цінностей сучасних українців можна навести з результатів ціннісних досліджень за методологією Ш. Шварца. Остання ґрунтується на виокремленні таких десяти базових типів цінностей (мотивацій), як *влада* (бажання високого соціального статусу, домінування над людьми), *досягнення* (велике значення особистого успіху завдяки здатностям людини), *універсалізм* (розуміння, висока оцінка та захист благополуччя всіх людей, толерантність), *доброчливість* (збереження та зростання благополуччя людей, з якими людина часто спілкується), *традиція* (висока значущість традиційної культури і релігії), *конформність* (запобігання діям, які могли б зашкодити іншим людям або порушити соціальні норми), *безпека* (стабільність і порядок у

суспільстві), *гедонізм* (особисте і чуттєве задоволення), *самостійність* (незалежність у мисленні й прийнятті рішень), *стимуляція* (прагнення до життя, наповненого новизною і ризиком). Виходячи з дослідження співвідношення (структури) цінностей, що характеризується як конфліктом, так і сумісністю різних цінностей, Ш. Шварц поєднує наведені типи мотивацій у такі блоки цінностей (т. зв. коло Шварца): цінності збереження (безпека, конформність, традиція), «відкритість до змін» (самостійність, гедонізм, стимуляція), «вихід за межі свого Я» (універсальність, доброзичливість), самоствердження (досягнення, влада) [8, с. 14]. Найбільш несумісними є цінності збереження та цінності, об'єднані в блок «відкритість до змін», а також цінності самоствердження та цінності, позначені як «вихід за межі свого Я». Сумісність же цінностей означає їх близькість на колі, що демонструє як конфлікт, так і сумісність цінностей. Цінності самоствердження та «відкритості до змін» у теорії та методології Ш. Шварца можна вважати розгорнутою характеристикою цінностей самовираження Р. Інглхарта, для чого достатньо порівняти їх зміст.

Результати досліджень усіх хвиль досліджень цінностей у рамках «European Social Survey» (Україна бере в них участь від 2004 року, а дані по Україні за 2012 рік будуть опубліковані в 2014 р.) вказують на домінування в українському суспільстві цінностей збереження та низький рівень прихильності до цінностей самоствердження та «відкритості до змін». Україна в цьому ціннісному вимірі мало відрізняється від показників у країнах пострадянського простору. Що виділяє українське суспільство серед цих країн, то це висока підтримка цінності влади та низька оцінка доброзичливості. Висока значущість влади без сильної підтримки цінностей самоствердження та відкритості до змін свідчить, що влада розглядається не як результат досягнення, особистих зусиль та здатностей, а радше як умова багатства і добробуту [2]. Недієвість демократичних інститутів та верховенства права в Україні обумовлена відсутністю масової підтримки ліберально-демократичних цінностей. Повага до прав і свобод індивіда та рівність усіх перед законом, що обумовлюються зростанням особистої свободи і цінностей самоствердження і становила ціннісну основу боротьби за встановлення демократичних інститутів у ліберально-демократичних суспільствах, ще не стали в українському суспільстві цінностями.

Список літератури

1. Вельцель К. Распутывание связей между культурой и институтами на примере эмансипации человечества / К. Вельцель, Р. Инглхарт, Э. Александер, Э. Панарин // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2012. – Т. XV. – № 4 (63). – С. 12–43.
2. Магун В. Жизненные ценности населения Украины в европейском контексте [Электронный ресурс] / В. Магун, М. Руднев. – Режим доступа: <http://polit.ru/article>. – Назва з екрана.
3. Риккерт Г. Понятие философии / Г. Риккерт // Науки о природе и науки о культуре ; [пер. с нем. А. Ф. Зотова]. – М. : Республика, 1998. – 413 с.
4. Хайдеггер М. Европейский нигилизм / М. Хайдеггер // Время и бытие. Статьи и выступления ; [пер. с нем. В. В. Библина]. – М. : Республика, 1993. – 447 с.
5. Inglehart R. The True Clash of Civilizations / R. Inglehart // Foreign Policy. – № 135. – P. 62–69.
6. Inglehart R. Modernization, Cultural Change, and Democracy / R. Inglehart, Ch. Welzel // Cambridge University Press. – New York, 2005. – 464 p.
7. Pole J. R. Enlightenment and the Politics of American Nature / J. R. Pole // Enlightenment in national Context ; [ed by Roy Porter and Miculas Teich]. – Cambridge University Press, 2007. – 275 p.
8. Schwartz H. Sh. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical tests in 20 countries / Sh. H. Schwartz // Advances in Experimental Psychology. – Vol. 25. – Academic Press. – 1992. – P. 1–65.

N. Amelchenko

DEMOCRATIZATION IN UKRAINE: THE RELATIONSHIP OF VALUE AND INSTITUTIONAL CHANGES

The article is devoted to the problem of value and institutional relation in democratization of the Ukrainian society. Basing on the micro sociological theories and empirical researches of the values by R. Inglehart and Sh. Schwartz author is arguing that democratic values are the reasons for promoting the development and effectiveness of the democratic institutions and arrives at the conclusion that law has to become the value for the democratic institutions work efficiently in Ukraine.

Keywords: value, democratization, law.

Матеріал надійшов 20.11.2013

УДК 323. 27(477) “20”

O. Haran

WHAT WENT WRONG WITH THE ORANGE REVOLUTION?

This article analyses why the promises made by the leaders of the Orange Revolution regarding reforms in Ukraine were not realized. Stressing the influence of the relations in the triangle EU – Ukraine – Russia, the author at the same time underlines that the main factors appeared to be the domestic ones.

Keywords: the Orange Revolution, democratization, EU – Ukraine, Ukraine – Russia.

The Orange Revolution in late 2004 attracted attention of the whole world to Ukraine. It created a lot of expectations and hopes for Ukraine's future moving towards the EU. Ukraine enjoyed political freedom. But the Orange government appeared to be ineffective. What went wrong and why?

Compromises and “pluralism by default”

Since *perestroika*, political development in Ukraine has evolved so that the country's most important decisions were reached by compromise. In fact, Ukraine stands in contrast to many other former